

תעודה על עלילת-דם בירושלים ב-1870

מאת

אליעזר שטרנברג

מזכיר הוועדה

אוצר החכמה

דפוס

תדפיס מתוך "יד יוסף ריבלין ז"ל"
פירסומי מכון ריבלין לחקר תולדות היישוב
אוניברסיטה בר-אילן, רמת-גן
תשכ"ד

תעודה על עליית-דם בירושלים ב-1870

מאת

אליעזר שטרנברג

במאה התשע-עשרה אירעו בירושלים מספר מקרים של עלילות דם. הראשונה ב-1838; השניה ב-1847, שהעלילו היוונים; אחריה – בסוף 1870 – שבקשר אליה אנו מביאים כאן תעודה שעוררה הדים בארץ ובגולה. כ-4 חדשים לאחר מכן שוב עלילת דם – הפעם בזממם של ארמנים; האחרונה אירעה בירושלים ב-1896. המעליל, יוני בשם ג'וריאס אברהם, גר בקרבת מאה-שערים והפיץ שמועה, שהיהודים רצחו ילדה ערביה¹.

¹אוצר החכמה

התעודה המתפרסמת כאן נמצאת באוסף התיקים משרידי הארכיון של הקונסוליה הגרמנית בירושלים 1838–1939².

בעקבות עלילת דם על הנגר³ חיים יעקב איש ירושלים ב-22 בדצמבר 1870, פונה הוועד הכולל של כל העדות האשכנזיות⁴ לקונסול הגרמני בירושלים, בארון פון אלטן, בבקשה, שיתערב ^{אוצר החכמה}אצל השלטונות התורכיים ויפעל להענשת מפיצי שמועות זדוניות אלה.

1 פרטים על עלילות אלה ראה במאמרו של א. ר. מלאכי, "עלילות דם בא"י", חורב ו' חשוון תש"ב, 150; על זו שאירעה ב-8 למאס 1847 ידועים פרטים לפי דו"ח ג'ימס פין, הקונסול הבריטי בירושלים, ללורד פאלמרסטון ב-13 לאותו חודש; ראה: A. M. Hyamson, The British Consulate in Jerusalem 1838-1914, I. pp. 96-97. ותגובת פאלמרסטון ב-19 למאס; שם, 103. על עלילות הדם ברחבי הקיסרות העותמאנית עיין בחיבוריו של א. גאלאנטה: A. Galanté, Documents officiels Turcs concernant les Juifs de Turquie, Stamboul 1931, pp. 157-161, 214-240; id., Turcs et Juifs, 1932, pp. 16-22; id., Histoire des Juifs d'Istanbul, II, 1942, pp. 125-135.

2 תיק מס' XXXXIII 1. תודתי נתונה לד"ר אלסברג, הממונה על גנוז המדינה, שאיפשר לי לעיין, לצלם ולפרסם את המכתב. וכן למר סלומון, לגב' רות כהן ולגב' אורה מושקוביץ על עזרתם.

3 במקור Naggiar, תעתיק המלה הערבית נג'אר-נגר; מסתבר שהיה זה כנויו בפי השכנים הערביים, על שם מלאכתו.

4 ועד משותף לכל כוללות האשכנזים, נוסד לאחר מגיפת החולירע ב-1866, כיוון שנדרשו מאמצים משותפים להשגת כספים מחו"ל. מזכיר הוועד היה ר' יוסף (ר' יושעה) ריבלין. ועד זה פעל, כפי שגם מכתבנו מוכיח, בתחומים ציבוריים שונים. עיין א. יערי, שלוחי ארץ ישראל, 824.

הפרסום הראשון למקרה שלנו ניתן ב"אזראעליט"*, שיצא במיינץ (גרמניה) בגליון מיום 1 בפברואר 1871, כלומר, למעלה מחודש לאחר המעשה, ובו נדפס נוסח המכתב שנשלח על ידי העדות האשכנזיות לקונסולים של גרמניה, אנגליה, רוסיה ואוסטריה; אולם הנוסח שם משובש ושונה בכמה פרטים מהמקור⁵. לכן מן הראוי לפרסם את המקור, כפי שנשמר בארכיון.

המכתב לקונסוליה הבריטית שונה מזה שלפנינו; כך יוצא מדבריו של שמעון בערמאן⁶, שנתבקש על ידי נציגי כוללות ירושלים לכתוב באנגלית את המכתב אל הקונסול הג'ל. ממקור זה אנו למדים פרטים נוספים על השתלשלות העניינים, החסרים במכתב הגרמני⁷.

ב-22 בדצמבר בבוקר יצא חיים גר את פתח ביתו, לאחר שלושה חודשי מחלה, כדי לשאוף אוויר צח. אז נגשו אליו קצין משטרה ושני שוטרים⁸, דחפוהו והכו את האדם החולה מכות רצח, עד שהתעלף. לאחר מכן גררוהו לבית-המשפט, שבו נמצאו שני ילדים תורכיים קטנים, אחד בן 10 והשני בן 8. הם הצביעו עליו והעידו כי ראוהו, כשקרא לביתו את אחיהם בן השלוש. הם ראו דרך חור המנעול את חיים רוצח את הילד, וגם שמעו (!) איך הקטן המסכן נצלה וטוּן, ואף הריחו זאת. כל זאת ראו שני הילדים הקטנים ואישרו בפני השופט. האחרון, במקום לגעור בילדים, צעק: "יהודים נבזים, אתם עדיין לוקחים דמנו לפסחכם!" (הדבר אירע בדצמבר). לאחר דחיפות ומכות רבות נלקח חיים לבית הכלא. בהמשך מתוארת ההתפרצות לבית-אלמנתו של ר' יהוסף שווארץ, כמפורט במכתב לקונסול הגרמני.

בתוספת לסיפור העובדות מוסיף הכותב לקונסול הבריטי, כי ידועים סבלות בני עמנו בגלל עלילות הדם. רבים יאמרו כי עתה, במאה ה-19, האנושות יותר נאורה מאשר לפני 200-300 שנה; אבל למרות שהממשלה התורכית פירסמה פירמאן לאחר עלילת דמשק כי כל מעליל - דמו בראשו, בכל זאת היכה שופט תורכי אדם חולה מכות נמרצות על סמך עדות של שני ילדים קטנים. הדבר עורר תסיסה בקרב האוכלוסים הזרים, אשר עלולה היתה לגרום בקלות לתוצאות איומות.

בסיום המכתב נאמר, כי חיים הגר שוחרר ממאסרו, אבל מהמכות שספג אין לשחררו.

* Der Israelit

5 א. ב. מלאכי כותב בחורב ו', 157 הערה 20, כי "העת", י"ט בשבט תרל"א (10 בפברואר 1871). היה הראשון שפירסם ידיעה זאת.

6 שמעון בערמאן בספרו ביידיש "מסעות שמעון", רייזע בעשרייבונגען אים הייליגען לאנד", קראקא, תרל"ט, 137-139. המחבר, שנולד בפולין, הגר לאמריקה ב-1852 ועלה לארץ-ישראל, כדי לבלות בה את שארית ימיו.

7 הדברים הובאו על-ידי מלאכי, כנ"ל בהערה 1. אולם תרגומו לעברית אינו מדויק; הקטע שבמכתב יש בו כדי להסביר את המעשה.

8 ולא סריסים, כפי שמלאכי כותב. כמו כן לא נאמר שם שנכנסו לביתו.

א. ר. מלאכי מספר, שהרקע לעלילה היתה קנאת הנוצרים בעושרו, באשר הוא היה היהודי הראשון, שעסק במלאכת מזכרות מעצי-זית בירושלים, דבר שגם הנוצרים עסקו בו. הם התנכלו להרע לו ואף פרצו לחנותו, שדדוה ושרפוה. הוא תבע את הפורצים לדן, ולאחר שהפסיד, ערער. הנוצרים רצו לנצחו עתה על-ידי עלילה.⁹ תשובת הקונסול הגרמני פורסמה ב-אזראעליט-בגלין הנ-ל, ותרומה העברי-בחורב ר' ע"י מלאכי¹⁰. הקונסול הודרו לענות. מכתבו נשא את התאריך 29/12/1870, כלומר שלושה ימים לאחר כתיבת המכתב של יהודי ירושלים. דבר זה עצמו מעיד על תשומת לב וטיפול מיידי בגושא. מובן כי ה-אזראעליט-הגרמני משבח את הקונסול של ארצו ואת סגן ד-ר קרסטן על טיפולם המיידי והמסור, לעומת נציגי שאר המדינות, שלא גילו כל ענין ותשומת לב לנידון. גם ה-המגיד והשבועון האנגליי מדגישים עובדה זו. שני העתונים מסתמכים בפרטי הידיעה על ה-אזראעליט.

כיצד מוסברת דאגתו המיוחדת של הקונסול הגרמני?

מבחינה פורמלית חייב היה לדאוג לזכויותיה ולשלומה של אורחית פרוסית, אלמנתו של ר' יהוסף שווארץ, אשר לביתה התפרצו השוטרים וערכו בו חיפוש. אולם יש לראות כאן גם את הצד המדיני. גרמניה היתה מעוניינת לתפוש עמדה ולהתבסס במזרח התיכון. בהענה על היהודים ראתה אחד האמצעים להשגת מטרה זו. גם בעלילה שאירעה בירושלים כ-4 חודשים לאחר מקרה זה, כשפרצו שמונה ארמנים מזרנים לחצר עקיבא להרן, ודרשו להשיב ילד ש-נגב-על ידי היהודים כדי לשחרור, נקט שוב הקונסול הגרמני ביזמה ופקד על סגן ד-ר קרסטן לאתח באמצעים נגד הארמנים. אכן דאג הנ-ל למאסר האשמים - חאת על אף העובדה, שהיהודים שנפגעו היו נתינים אנגלים ואוסטרים. הקונסולים של מדינות אלה לא נקפו אצבע¹².

9 לתאור עובדות אלה לנגד עיניו של מלאכי מאמרו של חיים יעקב: "מצב המלאכה בארץ הקודש" חבצלת, תרל"ה. לצערי, לא יכולתי לעיין בגליון זה, שאינו נמצא בספריה הלאומית בירושלים.

10 הוא מפרסם רק את תשובת הקונסול, ללא נוסח הפנייה של יהודי ירושלים.

11 "המגיד" בגלין 8 בפברואר 1871/י"ז שבט תרל"א, 44; ה-Jewish-Chronicle ב-17 בפברואר 1871, 15.

12 יצוין כי במקרה של העלילה ב-1847 גילה הקונסול הבריטי ג' - פין חמה מיידית להגנת היהודים. הוא ביקר אצל מושל ירושלים מוחמד פאשה והזכיר לו, שחובתו לא רק להגן על היהודים בתינו בריטניה, אלא עליו למחות על כל פגיעה ביהודים אזרחי הסולטאן. הלורד פאלמרסטון הסכים לעמדתו של הקונסול (ראה חיימסון כ"ל, הערה 1).

התעודה

Jerusalem den 26 Dezember 1870

Ew: Hochwohlgeboren
den General Consul des Deutschen Bundes
Herrn Baron von Alten

Jerusalem

אוצר החכמה

Ew: Hochwohlgeboren erlauben die ganzergebenst unterzeichneten Repraesentanten der sämtlichen israelitische Europäischen Gemeinden zu Jerusalem Nachstehendes zu unterbreiten:

Am 22 Dezember d.J. wurde einer unserer Europäischen Glaubensgenossen Haim Jacob Naggiar, im türkischen Gefängniss verhaftet und zwar, - wegen einer Angabe von zwei türkische Knaben im Alter von ca. 10 & 8 Jahren, dass der erwähneter Haim einen Bruder des eines geraubt hat und denselben geschlachtet und mit weitem Angabe vor die türkische Polizei Behörde, dass sie sogar den Geruch wie der Haim den Knaben kochbar zubereitet hat, gerochen haben. Folge dessen wurde erwähneter Haim von dem türkische Polizei-Chef misshandelt nämlich durch Kolbenstößen, dass er in Ohnmacht fiel um einzugestehen den Jungen geraubt zu haben, um den Beweis zu bekommen dass die Juden Menschenblut brauchen, und leider sind die Folge schon davon dass ein allgemeines Gerede in der Stadt verbreitet ist die Juden haben Menschenblut nöthig.

Die erwähnten türkischen Behörde sind darauf im Hause eines Schutzgenosse des deutschen Bundes Rifka Witwe des Herrn Rabbi Joseph Schwarz in welches Haus zugleich auch Oesterr: & Englische Unterthanen wohnen eingedrungen alle Zimmer & Keller geöffnet und durchsucht und in den dort befindlichen Studienzimmer die Heilige Lade geöffnet durchwühlten die Heilige Gesetzrolle.

Wie selbst verständlich ist sind solche Knaben nicht im Stande eine solche Klage von eigenem Sinne vorzubringen, und ist zu ersehen dass es sich eine Partei gebildet hat um diese Intrüge anzuspinnen, welche Partei man an tages licht fordern musste.

Es ist allgemein genug bekannt die Leiden welche unsre Glaubensgenosse durch solche Anklage schon gelitten hatten so dass sämtliche Europäische Mächte procolamirt haben und S. Maj: der Sultan sogar einen Ferman ausgestellt hat, solche Klage nicht anzunehmen und der solche Klage hervorbringt öffentlich bestraft werden soll.

Ew: Hochwohlgeboren werden wohl ermessen können dass diese Angelegenheit nicht nur uns hier allein berührt, sondern unsre sämtliche Glaubensgenossen Deutschland's.

Wir bitten also Ew: Hochwohlgeboren als Vertreter Hochstdieselben Majestät die nöthige Schritte beitragen zu wollen um diese Verleumdische Klage zu untersuchen, die Thäter, und dabei Betheiligten eine öffentliche Strafe zu kommen zu lassen, und so dass es hier auch die Folge welche ein Urheber solcher Klage abzuwarten hat - allgemein bekannt werde und es zur Warnung diene einen solchen Verdacht künftig nicht aufzuwiegen und anzura-
אוצר החכמה
 gen den sonst wird Niemand Sicherheit in seinem Hause finden.

Ew: Hochwohlgeboren, Hoffen wir dieses zu würdigen zeichnen

Ew: Hochwolgeboren
 ganz ergebenste
 gehorsamste

Repraesentanten sämmtliche Europäischen
 Israelitischen Gemeinden

Nissen Bak

אברהם אייזנשטיין

S. Hausdorf

יעקב לעווין

הק' ניסן בק

(Abraham Eisenstein)

(Jacob Levin)

Lazar Spira

בן ציון ליאון

Leyzar Herszkawensky

Benzion Lion

וואלף פינסקיר

(חותם עגול)

בשם ה'

האומר לירושלים

תרשב

ולערי יהודה

חבנינה.

חותם

כל כוללות האשכנזים

ק"ק פרושים וחסידים הי"ו

אשר בארבעת ערי הקדש

ירושלם

חברון צפת וטבריה

תרנב"א

(מסביב לחותם):

Siegel der Israelitischen Gemeinden Aschkenazim Peruschim und Chasidim in
 Palästina

התרבות

התעודה

ירושלים, 26 בדצמבר 1870.

להוד מעלתו הקונסול הכללי של הברית הגרמנית:

הבארן פון אלטן

ירושלים.

ירשה נא הוד מעלתו לנו, באי-כוח כל העדות הישראליות האירופיות בירושלים, החתומים מטה בהכנעה, למסור לו את הדברים שלהלן:

ב-22 בדצמבר ש.ז. נאסר על ידי השלטון התורכי אחד מבני דתנו האירופיים בשם חיים יעקב גיאר על סמך הודעתם של שני נערים תורכיים, בגיל 8 ו-10 שנים בקירוב, לפיה שדד חיים הנזכר את אחיו של אחד מהם ושהטו. עוד הודיעו בפני המשטרה התורכית, כי הם אף הריחו כיצד בישל חיים את הנער. בגלל זאת עונה חיים והוכה באלה על ידי ראש המשטרה התורכי, עד שהתעלף, על מנת שידה, כי הוא אמנם שדד את הנער; וזאת כדי לקבל הוכחה כי היהודים משתמשים בדם אדם. לדאבונו, התוצאות הן, כי פשטה שמועה בעיר, שהיהודים נוקקים לדם אדם.

השלטונות התורכיים הנזכרים פרצו לבית אדם העומד תחת חסות הברית הגרמנית, רבקה² אלמנת הרב יהוסף שווארץ, בבית שבו מתגוררים גם נתינים אוסטריים ואנגליים. הם פתחו את כל החדרים והמרתפים וערכו בהם חיפושים, פתחו את ארון הקודש הנמצא בחדר הלימוד (בית-המדרש) וחיטטו בספרי התורה.

מובן מאליו, כי אין נערים כאלה מסוגלים להמציא עלילה מעין זו מעצמם. וכנראה נוצרה קבוצה הרוקמת תככים כאלה, ואותה יש לגלות.

ידוע למדי הסבל אשר עבר על בני דתנו כתוצאה מעלילות אלה. כך שכל המעצמות האירופיות מחו נגד זאת, והוד מלכותו הסולטאן אף פירסם פירמאן לא לקבל עלילות כאלה³, ומי שיעליל – ייעזש בפומבי⁴.

1 הברית הגרמנית, שכללה 22 מדינות חברות, היתה יצירתו של ביסמארק ב-1867; מלך פרוסיה היה הנשיא המורשתי של הברית (ה"בונד"), והוא שבחר את הקנצלר שלה.

2 היא חיה רבקה בת ר' שלום לוריא, שנתאלמנה ב"תרכ"ה (1865) מבעלה ר' יהוסף שווארץ בעל "תבואות הארץ", חכם וחוקר א"י ידוע; נולד בעיירה פלוס שבבאואריה בשנת תקס"ה/1805 ועלה לא"י ב"תקצ"ג/1833.

3 הכוונה לפירמאן שנתן, בהשתדלותו של סיר משה מונטיפיורי, בראשית רמז'אן 1256 (ראשית נובמבר 1840) הסולטאן עבד אל מג'יד, לאחר עלילת דמשק ורודוס; תורגם מתורכית לעברית על ידי אברהם שלום יהודה לבית יחזקאל, ופורסם בלוח א"י של לונדון לתרגומו, עמ' 9-12; ועיין לבעלה עמ' 160 הערה 1.

4 פסקה כזו אינה בפירמאן. יש לציין, כי הקונסול בתשובתו כותב, כי הפירמאן לא ידוע לו, אולם הוא יפנה אל השלטונות התורכיים, וידרוש לקיים אותו. הקונסול יוצא מהנחה, כי אם קיים פירמאן כזה, הריהו מתייחס ליהודים נתיני תורכיה ולא לעומדים תחת הסות מהשלטון אירופה, ומשום כך רואה חובה לעצמו להשתדל לטובת האשה רבקה שנפגעה. למעשה, אין בפירמאן כל הבחנה בין נתיני תורכיה לבין אחרים, אלא מדובר באומה היהודית אשר "התאחזה בכל מדינות מלכותי הרוממה ותתישב בהן לבסוף... ראוי להשיג את החסות ואת השמירה המעולה, כיתר האומות והחסות בצל ממשלתי הרוממה".

הוד מעלתו וודאי יעמוד על כך, כי עניין זה פוגע לא רק בנו, אלא גם בכל בני דתנו בגרמניה.

אנו פונים אפוא להוד מעלתו, כנציג הוד מלכותו⁵ לנקוט בצעדים הדרושים על מנת לחקור האשמה נתעבה זו, כדי שהעושים זאת והמשתתפים בפעולה יבואו על עונשם בפומבי, וכדי שיוודע כאן מה צפוי לגורמי עלילה כזו, כדי שזה ישמש אזהרה לא לעורר חשד כזה בעתיד.

אנו מקווים שהוד מעלתו ידע להעריך זאת. בכל ההכנעה והמשמעת

באי כוח כל העדות האירופיות הישראליות

ניסן בק⁶ אברהם אייזנשטיין⁷ ו. הויזדורף⁸ יעקב לעווין
 לזר שפירא⁹ בן ציון ליאון¹⁰ ליזר הרשקובנסקי
 וואלף פינסקיר

אוצר החכמה

5 וילהלם הראשון, מלך פרוסיה והברית הגרמנית.

6 נציג כולל וואהלין, בנו של המדפיס הידוער ישראל בק, שהיה העסקן הראשון של כולל זה בירושלים. לאחר מכן ממלא ניסן מקום אביו כעסקן כולל, אשר לו ההגמוניה בעדת החסידים. הוא חתום, למשל, בשם כולל החסידים על כתב שליחות לנתן נטע נאטקין לאמריקה ב-1876 (ראה א. יערי, שלוחי א"י, 826).

7 ב"ר צבי מדראהיטצין. נציג כולל הפרושים תרמ"ו/1866 עד פטירתו ברמ"ו/1886 (בגיל 86); עלה לא"י בתקפ"ג/1823, היה חבר ביה"ד של הפרושים בצפת וגר בה עד הרעש הגדול תקצ"ז/1837, שבו נהרגו אשתו בניו ובנותיו. אז עבר לירושלים ושם נשא לאשה את בתו של ר' אריה נאמן ונקרא על שמו ר' אברהם אריה"ס. כאן היה חבר בית-דינו של הרמ"א אויערבאך, הרב הראשי של האשכנזים בירושלים, וכן עמד בראש הוועד הכללי גחש"א. חברת גמ"ח ועוד מוסדות צבור בירושלים. ב-1839 נשלח ע"י הפרושים להונגריה. עיין פרומקין-ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, ג, 262.

8 אורח גרמניה; מסתבר שהוא ניסח את המכתב לקונסול הגרמני, ותשובת האחרון מופנית אליו אישית. עלה לא"י בשנת תר"ז/1847 ושימש כמתורגמן אצל הקונסול האוסטרי הגראף פיצמאנו; מעסקניה הפעילים של ירושלים עד פטירתו ב-1905. היה בין יוזמי הוועד לעבודת האדמה בא"י יחד עם משה זאקש, ב. לילינטאל והגר קרסין. התפרסם כיוזם ומבצע בניין בתי-המחסה על הר ציון לעניים ותיירים. למטרה זו אף יצא לחו"ל בשליחות כולל הו"ד (הולאנד ודויטשלאנד). מסר ידיעות על א"י לעתונות הו"ל, כגון ל"המגיד" ועוד. עיין: ז. הויזדורף, חייו ופעולותיו להטבת והרמת מצב אחיו, מאת בנו, חיים אליעזר הויזדורף, ירושלים. תרס"ה; בן ציון גת, מצבו הכלכלי והתרבותי של הישוב היהודי בא"י בשנות הת"ר-תרמ"א, ירושלים, תשכ"ג.

9 ממונה כולל אוסטריה.

10 אורח אנגלי אמיד, פעיל בגאולת אדמת ירושלים מחוץ לחומה, מראשי "בוגי ירושלים" וממייסדי "מאה שערים". אדמות השכונה ברשמו על שמו, והוא חתום על תקנות החברה. עיין: יוסף יואל ריבלין, "מאה שערים", ירושלים תש"ז, 14.

A DOCUMENT OF A BLOOD LIBEL IN JERUSALEM IN 1870

by ELIEZER STERNBERG

1000000000

(pp. 160 - 166)

In 1870, Haim Yaakov, a well-to-do Jewish carpenter in Jerusalem — the first Jew who made souvenirs of olive wood — was charged at the instigation of some Christian business rivals with killing a little Turkish boy for ritual purposes. He was beaten up by police who came to arrest him, and the judge before whom he was brought abused him and sent him to prison though the only evidence against him had been given by two children. He was later released. In connection with this incident, police broke into and searched the house of a Jewish widow, and anti-Jewish tension spread in the town.

Following these events, the Joint Committee of the Ashkenazi Communities (the secretary of which was Yosef Rivlin) wrote to the consuls of Britain, Russia, Austria and the German Confederation, asking them to intervene with a view to an investigation of the libel and the punishment of its authors. The German consul promptly replied and in fact took some action, partly because that widow was a Prussian subject and partly for reasons of political prestige.

The text of the letter to the German consul, the original of which was found in the archives of the consulate, is reproduced in the article.